

huité i el nové donen compte d'estratègies més creatives de Llull en inventar noves formes exemplars, com ara el «miracle fictici», present en el *Llibre d'Ave Maria* i el *Llibre de Santa Maria*, o els «contes efimers», emprats al *Llibre de meravelles*. No pot faltar en un estudi sobre la literatura exemplar lul·liana un capítol específic dedicat al *Llibre de les bèsties*, tal volta l'obra més analitzada des d'aquesta perspectiva, però sobre la qual, tanmateix, Aragüés també revela algunes claus interpretatives noves que el singularitzen en relació amb la tradició faulística en què s'insereix. Els darrers tres capítols analitzen els nous usos de l'exemplaritat al marge de l'ambició novel·lesca, com ara els proverbis «artístics» de l'*Arbre exemplifical* (cap. 11); els mecanismes per crear nous exemples que s'articulen a la *Rethorica nova* (cap. 12); i, en darrer lloc (cap. 13), les formes exemplars presents en les obres tardanes, com ara els sermons i els tractats (*Liber de praedicatione*, *Summa sermonum*, etc.)

Paga la pena destacar, com a apunt final, que a l'estudi es fa un ús exhaustiu de la bibliografia més actualitzada en relació amb la matèria (trobem fins i tot referències a ítems publicats el mateix 2016). S'agraeix, en conseqüència, poder comptar amb un apartat bibliogràfic exhaustiu sobre la qüestió, que aborde tant aspectes formals i retòrics de literatura exemplar, en general, com sobre el corpus lul·lià, en particular.

Comptat i debatut, l'estudi d'Aragüés reuneix tots els elements essencials per esdevenir un tractat de referència en la qüestió, i només ens resta que celebrar la seua aparició que de segur generarà noves reflexions sobre el geni lul·lià. I és que és aquest, encara que sembla obvi, el principal mèrit de l'autor que cal posar en relleu: haver contribuït amb les seues anàlisis a oferir noves mostres de la genialitat literària del beat mallorquí.

GORDON, Bernat de: *La traducció catalana medieval del Liliium medicine de Bernat de Gordon. Estudi i edició del fragment conservat (llibre VII, antidotari)*, introducció i edició d'Antònia Carré i Lluís Cifuentes, London: Queen Mary, University of London, 2017; «Papers of the Medieval Hispanic Research Seminar», 76.

RAIMON SEBASTIAN

Universitat de Barcelona

raimonsebastiantorres@gmail.com

L'estudi i edició que ressenyem versa sobre l'únic testimoni conservat d'un fragment de la traducció en català del *Liliium medicine* de Bernat de Gordon, localitzat a la Biblioteca Colombina de Sevilla (ms. 7-4-27). Tot i que només preservem els darrers cinc capítols del llibre setè, aquesta edició és de gran importància i necessària, ja que testimonia que els passatges editats estan extrets d'una traduc-

ció catalana completa no conservada del *Lliri de medicina*, tal com asseveren Carré i Cifuentes. Aquests dos especialistes en literatura medieval catalana d'una llarga trajectòria en la recerca sobre les obres tècniques d'aquest període duen a terme un excel·lent treball previ a l'edició del text amb un estudi del *Lilium medicine*, format per vuit apartats que contenen des del context de producció mèdica dels segles XIII al XV a la Corona d'Aragó a l'anàlisi exhaustiva i minuciosa del text català conservat.

Al primer bloc de l'estudi els editors presenten l'ús de les llengües vernacles en els tractats de medicina i ciència a la Corona d'Aragó durant el segle XIII. És de gran interès apreciar com s'insisteix en el públic lector d'aquest tipus d'obres —anàlisi moltes vegades oblidada per la filologia. Tot i que al segle XIII les primeres traduccions catalanes estan relacionades amb les corts reials catalanoaragonesa i mallorquina, ja a finals d'aquesta centúria i durant el segle XIV el públic d'aquests tractats vinculats a la medicina pràctica són o bé professionals de la medicina o bé ciutadans que obtenen aquests manuals per a ús particular.

A partir sobretot dels treballs de Luke Demaitre, Carré i Cifuentes resumeixen les poques dades biogràfiques que consten de l'autor del *Lilium medicine*. No obstant això, gràcies a la gran producció literària de Bernat de Gordon i la seva tasca com a docent a la Universitat de Montpeller poden traçar-ne la vida. Cal destacar la fama posterior de l'obra, en què prevalgué el nom de *Gordonius* com a títol per al *Lilium medicine*. Amb el nom de *lo Gordó* és com apareix en els inventaris i registres notariais catalans l'obra llatina i la traducció catalana. L'èxit d'aquesta obra dins del gènere de les *practicae* fou «abordar les malalties i la terapèutica amb una ordenació lògica i una relativa senzillesa i concisió» i fou «destinat més a la pràctica que a l'estudi» (ps. 30-31). Amb aquesta claredat narrativa els editors prossegueixen amb l'anàlisi del contingut dels set llibres del *Lilium*, cabdal per entendre l'obra en el seu conjunt. Al següent bloc destaquen la importància de l'antidotari del llibre setè del *Lilium*, capítol habitual en aquest tipus de manuals i que moltes vegades podien circular de manera autònoma a l'obra. Cal destacar l'anàlisi escrupolós sobre els *repertoris de simples, antidotaris i experimenta* que foren les eines dels metges universitaris medievals per prescriure medicaments. A més, expliquen la formulació de les receptes per així poder comprendre millor el text editat. Exemples com la *R* inicial, abreviatura de la forma imperativa llatina de *recipe* (pren), o l'explicació de les unitats de mesura i els seus equivalents actuals ajuden a una millor comprensió posterior del text.

A continuació, posen de manifest la difusió del *Lilium medicine* tot constatant els cinquanta-tres manuscrits llatins conservats, de bona part dels quals podem consultar-ne la localització a l'índex de *còdexs i d'edicions antigues* de les pàgines 159 i 160 de la present edició. També podem trobar en aquest mateix índex les onze edicions impreses llatines més antigues. Seguidament, els estudiosos analitzen les traduccions conservades en set llengües diferents (alemany, francès, irlandès, anglès, castellà, català i en hebreu), tot demostrant que la difusió d'aquesta obra va més enllà dels cercles acadèmics de l'època.

Els editors analitzen els inventaris *post-mortem* en què apareix el *Lilium medicine* a la Corona d'Aragó, tot aportant una taula (p. 47) en què es posa de manifest la difusió de l'obra tant en llatí com en català per part d'un públic especialista, principalment d'apotecaris, físics, barbers-cirurgians i cirurgians, tot i que en destaquen dos casos en què no es troben vinculats a aquest món com són l'abat de Montserrat i un jurista. S'ha de destacar el treball del professor Cifuentes en què documenta per primera vegada, en un inventari del barber-cirurgià Joan Vicenç, una traducció catalana del *Lilium medicine*. A més, el mateix estudiós trobà dos testimonis catalans de Bernat de Gordon, un d'atribució falsa, i el segon que és el que estudien Carré i Cifuentes en aquesta edició. El capítol setè del *Lilium* es troba dins d'un manuscrit miscel·lani (el ms. 7-4-27 de la Biblioteca Colombina de Sevilla) copiat per un barber-cirurgià, Vicenç de Colunya —probablement oriünd de Colònia—, del qual en podem reconstruir parcialment la vida gràcies als estudis sistemàtics de Carré i Cifuentes.

Al següent punt duen a terme una anàlisi del contingut de les tretze peces del manuscrit miscel·lani 7-4-27 de la Biblioteca Colombina de Sevilla, que tracten sobre medicina pràctica i terapèutica. La precisió en la descripció codicològica de Carré i Cifuentes fa que al lector no li sigui necessària la consulta del manuscrit (ps. 54-55). Hem de destacar que en obres miscel·lànies com aquestes té un gran valor fer un estudi del contingut i no obviar-lo com acostuma a ocórrer a l'hora d'editar obres concretes dels manuscrits. El còdex està constituït per tretze peces de les quals tres no són identificades. La dificultat rau en què no són molt extensos, hi ha una manca de fonts citades i es troben en una llengua vernacla i no pas en el seu original llatí o àrab. A més, hem de tenir en compte el gran nombre d'obres mèdiques en circulació durant l'Edat Mitjana. Per una banda, algunes d'aquestes no ens han arribat fins avui i, per l'altra, en posseïm un gran nombre que no han estat editades no només per no haver despertat l'interès d'alguns filòlegs, sinó per la dificultat que representen. És interessant observar com Carré i Cifuentes senyalen el fet que intervingueren quatre mans en la confecció del manuscrit i que una d'aquestes hi introdueix gal·licismes. Apunten —tot i que ens movem en el terreny de l'especulació— que probablement podria ser un dels aprenents del barber-cirurgià d'origen francès. A més, expliquen com és que el text del *Lilium* es troba disposat en dos apartats diferents del text.

Analitzar les característiques de la traducció catalana del *Lilium medicine* és d'un gran mèrit, ja que s'enfronten a un text tècnic amb construccions gramaticals molt estrictes juntament amb llargues enumeracions de plantes i medicaments que en dificulten un estudi lingüístic. A més, hem de comptar que no existeixen edicions crítiques modernes de l'obra i, per tant, empen les primeres edicions impreses del segle xv —un total de quatre— juntament amb un manuscrit llatí copiat a Montpeller en el primer quart del segle xiv (p. 66). Tal com acostuma a succeir en aquest tipus d'obres, es troben alguns salts interlineals i es confonen en alguns casos els pesos i les mesures. A l'hora d'establir un text com a base són sorprenents les discrepàncies que es troben entre les primeres edicions,

que dificulten encara més el fet de poder jutjar correctament la traducció catalana, ja que en alguns casos tant ens podem trobar amb una variant del text com amb un error del traductor. Gràcies a una sèrie d'exemples, Carré i Cifuentes senyalen que l'edició de Nàpols podria ser propera a la branca del text català editat. Cal destacar que apareixen formes catalanitzades no documentades a diccionaris com el DCVB o el DECAT. Demostren que alguns elements de la traducció són propis de la *scripta* librària primitiva del català, fet pel qual es podria datar la traducció a les primeres dècades del segle XIV, durant el regnat de Jaume II. A més, el fragment conservat provindria d'una traducció completa de l'obra, que sabem que va existir gràcies als estudis de Cifuentes. A continuació, analitzen les traduccions ibèriques i franceses i en descarten qualsevol filiació possible amb la traducció catalana.

La valoració que es pot extreure de l'edició és d'una gran correcció, ja que en primer lloc reordenen de manera lògica i consecutiva el contingut del *Lilium medicine* i, a més, corregeixen amb un gran escrúpol filològic els errors de la traducció no sempre fàcils de percebre per no posseir una edició crítica llatina del text. A més, hem de tenir en compte que, com que es tracta d'un antidotari, moltes vegades es troben llargues enumeracions de vocables no sempre fàcils de corregir, ja que no hi ha un context prou reeixit per poder restablir el terme correcte. Són de gran interès els índexs que es troben al final de l'obra, tot posant especial atenció al farmacològic, ja que no només recull els vocables, sinó que Carré i Cifuentes senyalen les formes i variants no documentades de termes catalans juntament amb llatínismes tampoc documentats en glossaris. Finalment, els altres dos índexs —*noms i obres* i l'índex de *còdexs i edicions antigues impreses*— són de gran ajuda per localitzar no només les obres que surten al llarg de l'estudi i l'edició, sinó per tenir un coneixement més òptim de les edicions i còdexs conservats del *Lilium medicine*.

Així doncs, l'estudi i edició d'aquest fragment de l'obra de Bernat de Gordon és imprescindible, ja que no només surt a la llum l'únic testimoni fragmentari conservat en català del *Lilium medicine*, sinó que demostra la pervivència d'una traducció catalana completa perduda. El fet que només posseïm aquest testimoni dins d'un manuscrit miscel·lani demostra que l'obra, i en especial l'antidotari, tenia una gran difusió entre el món mèdic i la burgesia urbana que volien accedir a aquests coneixements. Provenent d'un antígraf llatí, aquest fragment és analitzat des d'una visió filològico-històrica més àmplia. Per tant, Carré i Cifuentes no l'estudien com un simple text aïllat d'una traducció catalana del *Lilium medicine*, sinó dins del contingut del manuscrit miscel·lani i de la producció mèdica de l'època. A més, tenen en compte com l'obra de Bernat de Gordon interessava un nou públic lector —anàlisi de vegades absent en els estudis filològics actuals, però imprescindible per conèixer millor aquest patrimoni cultural.